

مقصد الاقبال = رساله مزارات هرات

بقلم آقای ایرج افشار

کتابی است تألیف امیر سید عبداللہ بن عبدالرحمن الحسینی مشہور بہ اصیل الدین واعظ کہ در عہد ابوسعید گورکان و برای این پادشاہ در سال ۸۶۴ تألیف شدہ است و حاجی محمد عظیم خان و عبدالکریم احراری آنرا در سال ۱۳۱۰ شمسی در ہرات بطبع رسانیدہ اند و عدہ صحائف آن ۲۰۷ و ۶۹ صفحہ است.

چون نسخ چاپی کمیاب و نسخ خطی کمیابتر (اگرچہ نسخہ ای در کتابخانہ دانشکدہ ادبیات وجود دارد) و مطالب آن از لحاظ مطالعات تاریخی مربوط بہ رجال علم و ادب اسلامی و ایرانی مفید است مناسب دانستم کہ آنرا فہرست وار درین صفحات برای محققان نقل کنم بخصوص کہ دو کتاب «تاریخنامہ» ہرآہ تألیف سیف بن محمد ہروی (کلیکتہ، ۱۹۴۳) و «روضات الجنات فی اوصاف مدینۃ ہرات» تألیف معین الدین زمچی اسفزاری (تہران، ۱۳۳۸) نیز طبع شدہ است و این آثار کلاً می تواند کمک قابل توجہی بہ علاقہ مندان تاریخ شہر ہرآوازہ ہرات بنماید^(۱).

نسخہ ای کہ اساس طبع قرار گرفتہ مورخ ۱۳۴۸ قمری بودہ است^۲. بر کتاب ذیلی ہم الحاق شدہ است کہ در انتہای فہرست از آن یاد ہی کنیم.

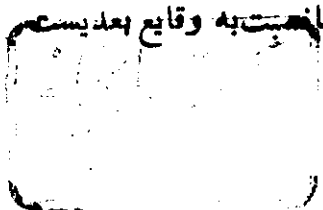
ماخذ مؤلف

تاریخ ہرات

طبقات خواجہ عبداللہ انصاری

۱- دانشمند و شاعر افغانی، خلیل اللہ خان خلیلی نیز کتابی بنام «آثار ہرات» در سہ مجلد تألیف و نشر کردہ است کہ متضمن ہر فوائد کثیرست. (کابل، ۱۳۰۹ ش)

۲- ناشرین بعضی اگرچہ مطالب بہ متن افزودہ اند ولی خوشبختانہ در ذیل صفحات بموارد الحاقی اشارہ شدہ است. مطالب الحاقی اطلاعات شخصی آنهاست بہ وقایع بعدیست

طبقات مشایخ هراة

مقدسه در رفتن بزیارت اولیاءالله و فواید آن.

باب اول

در ذکر مرآة اولیاء که در عرصه قبة الاسلام هرات و توابع آن مدفونند از قدیم الایام و ابتدای فتح اسلام تا انتهای زمان... امیر تیمور گورکان.

- عبدالله بن معاویه بن ابوالمساکن عبدالله بن جعفر طیار.
- شاهزاده ابوالقاسم بن امام جعفر صادق.
- بی بی سستی در «بازار خوش» قریب «چهارسوق» (۱۰۸ هـ)
- امام عبدالله الواحد بن مسلم بن عقیل (۸۸ هـ).
- خواجه ابوالولید احمد بن ابی الرجا عبدالله بن ایوب بن حنیفة الهروی (۲۳۲ هـ)
- خواجه علی بن موفق بغدادی (۲۶۵ هـ)
- خواجه محمد یوسف رخ بند
- امام ابوالحسن کردی (۲۵۵ هـ)
- شیخ ابوالهاشم رازی ، بیرون درب خوش (۲۷۰ هـ)
- سید ابو عبدالله المختار بن سید محمد هروی (۲۷۷ هـ)
- امام عثمان دارانی، مقبره خیابان (۲۸۰ هـ)
- امام ابو سعید مهین، مقبره «درب خوش» (۲۹۰ هـ)
- شیخ عبدالرحمان بن طهمان ، مقبره «درب خوش»
- سید ابوالمعالی مختار
- فقیه عثمان مرغزی
- امام محمد بن اسحاق سعدی ، قریه یزدان انجیل (۳۰۵ هـ)
- شیخ عبدالله بن عروه ، درب خوش (۳۱۱ هـ)
- شیخ محمد بن عثمان دارانی، مقبره خیابان (۳۳۰ هـ)
- امام ابوعلی حامد بن محمد سقاء ، درب خوش (۳۵۶ هـ)

- شیخ ابواللیث فوشنجی، مقبره خیابان پشت جوی انجیل
- شیخ محمد گازر هروی، مقبره خیابان
- شیخ ابوالعباس غورانی، غوران در بلوک گذره
- شیخ ابوزید مرغزی، غرب مسجد جامع شریف
- امام ابو عبدالله احمد بن عبدالرحمن مالانی، طلقان مالان
- شیخ ابونصر هروی، گازرگاه
- خواجه قطب الدین قریبغ هروی، گازرگاه (۵۳۷۸)
- شیخ کمال الدین خواجه خیرچه، گازرگاه
- خواجه علاءالدین ابوعبدالله محمد بن فضل الطاقی السجستانی الهروی
- (خواجه طاق)، بیرون درب خوش (۵۴۱۶)
- امام عبدالله بن الهمان (۵۴۱۶)
- شیخ یحیی بن عمار سجستانی، مقبره خیابان (۵۴۲۲)
- خواجه عبدالرحیم، دشت یلان در میدان زیارتگاه و مرغاب (از استادان
- خواجه عبدالله انصاری)
- شیخ الکبیر شیخ ابواسمعیل احمد بن محمد بن حمزه صوفی مشهور به شیخ عمو،
- گازرگاه (۵۴۴۴)
- شیخ الاسلام حضرت خواجه عبدالله انصاری، گازرگاه (۵۴۸۱)
- شیخ ابو حفص غورانی، قریه غوران
- شیخ ابوبشر گواشانی، قریه گواشانچه
- عبدالله کهن و عبدالله مهین، قریه گواشانچه
- شیخ احمد کهدستانی، کهدستان
- شیخ ابوالحسن نجار قهندزی
- خطب کورت، کورت (?)
- شیخ احمد کوفانی، کوفان

- پیر محمد کشور
- محمد شگرف
- ابوسعید مالانی ، زیارتگاه (۵۴۱۲)
- شیخ ابوالحسن حداد
- شیخ ابومنصور سوخته ، خیابان
- شیخ بعطاء نوبادانی ، نوبادان
- درویش محمد خیاط
- شیخ بعطاء جولاه ، درب خوش

***

اما بعد ازین به ذکر طبقه دیگر که تالی طبقه حضرت خواجه عبدالله انصاری بوده اند قیام نموده خواهد شد .

- شیخ عبدالله عمیری ، درب خوش (۵۴۷۸)
- شیخ عبدالهادی ، بدست ملاحظه کشته شد ، گازرگاه
- شیخ ابونصر خمچه آبادی (. . ۵۰)
- سلطان مجدالدین ، میان شهر و درب خوش و درب فیروزآباد
- شیخ علاءالدوله ابوشجاع محمد بن مسعود کرمانی ، درب خوش (۵۰۹۰)
- قطب الدین ابوزید مشهور به خواجه ترازودار ، بازار فیروزآباد
- امام فخرالدین رازی ، خیابان ، (عید فطر ۶۰۰ هـ)
- سلطان میرغیاث الدین ، بانی مسجد جامع
- شیخ کمال الدین محمود بن محمد سمرقی (= سورمق) ، قریه خواجه سرمد
- شیخ سیف الدین ترک ، خیابان
- درویش دادبابو ، بیرون درب قطبی چاق
- سید حسین بن عالم بن ابن ابی الحسین مشهور به سید حسینی العلوی (۵۷۱۸)
- نظام الدین عبدالرحیم خوانی تایبادی مشهور به پیر تسلیم ، خیابان (۷۳۸)

- ظهیرالدین محمد بن احمد غوری ، خیابان (۵۷۳۳)
- قطب الدین ابونصر یحیی جامی ابن ابوالفضل جامی ، درب فیروزآباد (۷۴۱)
- شیخ قوام الدین بسطامی ، خیابان (۵۷۴۳)
- مولانا جلال الدین محمود زاهد مرغابی ، مرغاب (۵۷۰۸)
- قاضی جلال الدین محمود الامانی ، گازرگاه (۵۷۸۰)
- شیخ سیف الدین محمود خلوتی ، پل گازرگاه (۵۷۸۵)
- شیخ ظهیرالدین خلوتی ، مزار خلوتیان (۵۸۰۰)
- اخی محمد ، خیابان
- اخی محمود ، کوه مختار
- پیر لقمه ، خیابان
- درویش مسافر ، خیابان
- سید برهان الدین اشرف بن مبارکشاه ، خیابان (۵۸۰۳)
- مولانا حسام الدین العبدی (۵۸۰۷)

باب دوم

- در ذکر جماعتی که در اندرون قبة الاسلام هرات با اسم و لقب شهرت دارند...
- اول بد ذکر اولیاء الله که در شهر مدفونند قیام نموده خواهد شد و بعد از آن اسامی طائفه ای که در ظاهر قبة الاسلام هرات و توابع آن آسوده اند بقلم خواهد آمد.
- شاهزاده فرخ بن خاقان ، دروازه خوش
  - خواجه عبدالله مصری ، برج قولغ
  - خواجه مخفی ، درب قطب چاق
  - مسجد چهارشنبه ، قریب برج خواجه عبدالله مصری
  - مسجد گنبد خواجه نور
  - خواجه امانت دار ، محله میران

- خواجه مرادبخش
- خواجه چهارشنبه
- پیرغازانی
- خواجه ابوالقاسم آبگینه گر
- مزار چهل دختران
- مزار شهدا
- آجه و باجه
- بی بی نور
- شیخ محمد مکی
- مسجد شهدا
- خواجه مظفر شهید
- مزار طفلکان
- خواجه خاوش
- مزار سادات
- خواجه کاتب
- خواجه کله
- خواجه یافته
- خواجه چهل گزی
- خواجه سبزپوش
- خواجه سروارید
- خواجه مرادبخش
- سید محمد مغربی
- خاک صندوقی
- کوی شهدا
- مسجد پنجه
- خواجه مرادبخش
- شاه ابوالقیسر
- پیر غیبی
- پیر فخر ثانی
- مزار دختران
- محمد ماه روی
- خواجه روشنائی
- بابا قنبر مجذوب
- مولانا حاجی ابدال
- شیخ منصور
- خواجه آدینه
- خواجه کوزه گر
- مقبره گازر گاه
- زیارت خواجهگان هفت چاه
- محیی السنه
- خواجه علمدار
- شیخ مسافر
- بابا هدای مجذوب
- مزار سر کویچه
- شیخ ابوالعلماء
- خواجه اولین
- خواجه چهارشنبه
- پیر سرخ

- خواجه کنجان	- خواجه سلیم دستجردی
- خواجه عزیز	- خواجه طلقانی (ظ : طالقانی)
- خواجه مسعود	- شیخ علی کاکو
- خواجه محمد بی نظیر	- شیخ سراج الدین
- خواجه شیرسرخ	- شیخ علیا
- بی بی جعفر تانی	- خواجه بختیار
- خواجه نصوحا	- بابا بکر
- خواجه شادغم	- پیر ترک
- خواجه رخ	- حاجی محمدزاده
- خواجه پنج شنبه	- شیخ ابواسحق
- خواجه گازر مالانی	- شیخ ابونصر
- خواجه سلیم	- پیر چهارتخته

باب سوم

در ذکر جماعتی از اولیاء و ادابر و علما و عرفا که بعد از وفات امیر تیمور گورکان در خطه هرات و توابع آن بجوار رحمت قاضی الحاجات انتقال فرموده اند.

- شیخ شهاب الدین بسطامی، خیابان (۵۸۰۷)

- شیخ عبدالحق طوسی

- شیخ علمی رافعی

- شیخ شمس الدین بخاری (۵۸۱۳)

- مولانا شمس الدین محمد بن ظهیر (۵۸۱۴)

- شیخ اسمعیل خوارزمی (۵۸۱۴)

- شیخ ابوسعید خلوتی (۵۸۲۰)

- سید قدسی
- مولانا شمس الدین محمد (ملای کلان)
- مولانا جلال الدین افتخار (۵۸۲۳)
- بابا ارسلان دیوانه
- پیر سه صد ساله (بابا یوسف) (۵۸۲۳)
- خواجه لطف الله بن عزیز واعظ (۵۸۲۳)
- مولانا یوسف حلاج
- مولانا صفی الدین عطاء الله خوانی
- مولانا ناصر الدین الکوسوی
- سید یونس
- شیخ جمال الدین ابو [بکر] اسحق المرشدی کازرونی (۵۸۲۸) ، در حظیرد مدفون شد .
- پیر قوام الدین تبریزی (۵۸۲۸)
- مولانا شرف الدین عثمان قاری (۵۸۲۹)
- مولانا جلال الدین واعظ هروی (۵۸۳۹)
- شیخ عبیدالله خلوتی (۵۸۳۳)
- مولانا فصیح الدین محمد بن محمد مشهور به علاء الغوری (۵۸۳۷)
- مولانا رکن الدین بن شهاب الدین بسطامی (۵۸۳۸)
- مولانا زاهد شکیبانی (۵۸۳۷)
- شیخ زین العابدین ابوبکر الخوافی (۵۰۳۳)
- شیخ ابوسعید کازرونی (۵۸۳۳) [سال طاعون هرات]
- مولانا جلال الدین محمد بن عبد الله القاینی (۵۸۸۸)
- مولانا شمس الدین محمد بن سعد الدین تفتازانی (۵۸۶۳)
- مولانا نورالله خوارزمی (۵۸۳۳)
- درویش عبد الله (۵۸۳۳)

- سید علمی شبرغانی (۵۸۳۸)
- زین العابدین مجذوب
- بابا زکریا مجذوب
- مولانا سعدالدین الفارسی (شاگرد سید شریف جرجانی)
- مولانا شمس الدین محمد بن حاجی ابوبکر سنوگردی (۵۸۴۸)
- بابا حسن ابدال ترک
- بابا جمال مجذوب
- بابا خمیرگیر ابدال

پیرسوخ

- سید شمس الدین محمد بن اشرف
- بابا گیلانی
- مولانا سراج الدین ملتانی (۵۸۴۱)
- شیخ بهاء الدین عمر جفاری (۵۸۵۷)
- مولانا جلال الدین کرسانی
- مولانا سعدالدین کاشغری (۵۸۶۰)
- مولانا جلال الدین ابوبزید پورانی (۵۸۶۲)
- مولانا معین الدین محمد کوسوی (از احفاد احمد جامی) (۵۸۶۳)
- مولانا جلال الدین محمود الامامی (۵۸۶۳)
- بابا کوکی مجذوب (۵۸۸۴) (کذا، غلط است)
- مولانا شمس الدین محمد جرجانی (۵۸۶۴)
- مولانا زاهد طفلیکانی (۵۸۶۴)

**

این کتاب، چنانکه ملاحظه شد اعلام و وفیات اشخاصی را محتوی است که تا سال ۸۶۴ وفات کرده اند و این مطلب را عیبدالله بن ابوسعید هروی در ذیلی که

بر کتاب مذکور نوشته است نیز متعرض شده. چون رساله این مؤلف اخیر نیز در دنباله کتاب مزارات هرات بطبع رسیده و در همان زمینه است بمعرفی آن میپردازیم.

عبدالله هروی در مقدمه کتاب می نویسد: « چون کتاب مقصد الاقبال که عالم کامل و عارف فاضل امیر سید عبدالله الحسینی المشهور به اصیل الدین واعظ که در سنه هشتصد و شصت و چهار هجری تصنیف نموده بود و مزارات عالی درجات هرات را . . . . در آن رساله تحریر شده و ذکر خود ایشان و اولیاء عظام و مشایخ ذوی الاحترام که بعد از ایشان بوده اند و ذکر آنها متفرق بوده در سنه یک هزار و صد و نود و هشت هجری که سه صد و سی و چهار سال از تصنیف کتاب سابق گذشته بود هیچ یک از فضلی بلاغت شعار بخیال این نیفتاد که در یکجا جمع نماید بناء علیه این بنده محقر با وجود قلت بضاعت و عدم استطاعت سبب کمال اعتقاد و ذوق زیارات عالی درجات جمعی از اولیاء الله که ذکر ایشان در نفحات الانس و رشحات و حبیب السیر و وسیله الشفاعات و سایر کتب که بنظر رسیده در جزوی علیحده در آخر کتاب رساله مزارات سابق تحریر نمود . . . »

- مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی (۵۸۹۸)

- خواجه محمد اکبر فرزند مولانا سعدالدین کاشغری و مشهور به خواجه کلان (۵۹۰۴)

- خواجه محمد اصغر فرزند مولانا سعدالدین کاشغری (۵۹۰۶)

- مولانا محمد جامی (برادر جامی) (۵۸۷۷)

- مولانا رضی الدین عبدالغفور لاری (۵۹۱۲)

- مولانا شهاب الدین پیرجنیدی (۸۰۸ یا ۸۰۸؟ هـ)

- مولانا علاء الدین محمد بن مؤمن [قهستانی] (۵۸۹۰)

- خواجه قاسم جامی

- مولانا غیاث الدین شمع ریز

- امام شش نور

- میر عبدالقہ الحسینی مشہور بہ اصیل الدین الواعظ

[بنا بہ نوشتہ مؤلف رسالہ اصلش از شیراز بود و بہ ہرات آمد و کارش وعظ

بود. تالیفاتش درج الدرر، رسالہ سزارات ہرات، معراج الاعمال (دراوراد و عبادات)

متوفی در ۱۷ ربیع الاخر سال ۸۹۳ و مدفون در جنب مدرسہ گوہرشاد آغا]

- مولانا حاجی محمد فراہی (۵۸۶۰)

- مولانا خواجہ کوهی بن حافظ شمس الدین محمد

- قاضی نظام الدین محمد بن حاجی محمد فراہی (۵۹۰۰)

- مولانا معین الدین واعظ فراہی (برادر سابقی) صاحب معارج النبوة و تفسیر-

فاتحۃ الكتاب و قصہ یوسف و زلیخا (۵۹۰۷)

- مولانا کمال الدین حسینی واعظ کاشفی (۵۰۰۸)

- شیخ نور الدین محمد بن بہاء الدین عمر چغارہ گی (۵۸۷۸)

- حافظ غیاث (۵۸۹۷)

- شیخ شاہ محمد

- مولانا حافظ روجی

- حافظ علی روجی گاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی

- شاہ طبیب خوافی (۵۸۹۴)

- سلطان محمد و سلطان محمود از فرزندان شاہ طبیب خوافی

- درویش خداداد

- مولانا شمس الدین (شرح منازل السائرین دارد) (۵۸۹۱)

- مولانا شمس الدین محمد عطار

- امیر خواجہ خواند محمد (۵۹۰۳) [مؤلف روضۃ الصفا]

- مولانا شمس الدین محمد روجی (۵۹۰۴)

- مولانا میر حسین معماثی (۵۹۰۴)

- مولانا کمال الدین مسعود شیرازی (۵۹۰۵)
- مولانا قطب الدین یحیی ولدشمس الدین محمد بن سعد الدین تفتازانی (۵۸۸۷)
- قاضی نورالدین محمد الاماسی (۵۸۹۱)
- مولانا شمس الدین محمد زیارتگاهی (۵۸۸۵)
- درویش عباس زیارتگاهی
- مولانا عبدالرحمن کاردگر زیارتگاهی (۵۹۰۹)
- شیخ صوفی علی (۵۹۰۸)
- مولانا شمس الدین محمد اسد گازرگاهی (۵۸۷۴)
- مولانا شمس الدین محمد
- مولانا درویش احمد گازرگاهی (۵۸۷۴)
- مولانا ابوالخیر درب خوش
- مولانا درویش علی گازرگاهی
- شیخ درویش محمد گازرگاهی (۵۸۹۰)
- مولانا شمس الدین محمد پای گنبد (۵۹۰۵)
- خواجه عبداللطیف صوفی (۵۹۱۸)
- مولانا جلال الدین سعید ابومکی (؟) (۵۹۳۰)
- خواجه محمد شمعان (۵۴۰۰)
- خواجه شمس الدین مطهر
- خواجه محمد المسجور (۵۱۰۰۸)
- خواجه محمد کامل (۱۳۲) [؟]

مزارات سادات چشت

- خواجه ابواحمد ابدال (۵۳۵۵)
- خواجه محمد بن ابی احمد ابدال چشتی
- امتاد مردان سنجانلی (۵۴۱۱)

- خواجه يوسف بن محمد سمعان (۵۶۵۹)
- خواجه سودود چشتی (۵۰۲۵)
- شاه سنجان (رکن الدین محمود) (۵۹۷)
- خواجه احمد بن خواجه سودود چشتی (۵۰۹۷)
- شیخ احمد چشتی
- خواجه اسماعیل
- خواجه حاجی مکی
- شیخ ابن یمین کوسوی
- مقری درویش احمد صوفیانی
- شیخ شاه محمود کاریزکی (۵۸۷۳)
- ملا میرزا لنگری (۵۹۱۹)
- ملا یحیی باغدشتی (۵۱۰۲۸)
- میر شمس الدین خیاط (۵۸۸۹)
- سولانا محمد متیم
- شیخ فضل الله سروستانی
- امیر صدرالدین صوفیانی
- سیر محمود سروستانی
- مقری علی زاهد
- ملا مؤمن
- میرزا مظفر

مزار شهدا

- شیخ ترك قتال
- امیر جعفر شمعانی (۵۱۰۲۸)
- بابا علی شاه مجذوب

- مولانا عبدالله هاتفی (۹۲۷ هـ)
- مولانا حمید الدین ولد مولانا شمس الدین محمد تباد گانی (۹۱۷ هـ)
- سید محمد شهری
- شیخ یحیی بخاری

مقبره سنگ چل

- خواجه محمد خباز
- خواجه محمد خلوتی
- شیخ شبگیر
- قطب الاقطاب شیخ نجم الدین
- خواجه سیاه پوش

پیر سرخ

- مولانا درویش احمد سمرقندی
- مولانا زاده (۸۲۴ هـ)
- شیخ زین الدین اسفرنبادی (۹۳۲ هـ)
- مولانا حاجی ابراهیم (۹۲۸ هـ)
- شاه خورد
- شیخ کمال الدین حسن (۸۸۸ هـ)
- مولانا شمس الدین محمد بن حاجی ابل (؟) (۸۴۸ هـ)
- بابا حسین ترک
- بابا جمال مجذوب
- سید غیاث الدین مجذوب (۸۶۸ هـ)
- سیر محمد طاهر
- مولانا عبدالصمد بخارائی
- خواجه غریبان

پایان

حصه سوم

... فقير حقيير محمد صديق الهروي* ابن ... مولانا عبدالحميدالسيماوشاني ...
 ... که چون کتاب **مقصد الاقبال** را اعنى حصه اول از شرح مزارات عالی درجات
 هرات در سنه ۸۶۴ هجری قمری عالم کامل و عارف فاضل سيد عبدالله الحسينی الهروی
 مشهور به اصیل الدين الواعظ تصنيف و تأليف نموده بود و بعد از آن در سنه ۱۱۹۸
 هجری مولينا العالم الفاضل عبيدالله بن ابوسعید الهروی حصه دوم مزارات هرات را
 که مشتمل است بر ذکر حضرت مولينا العارف الجامی تابه وقت آن مؤلف جمع و تأليف
 کرده بود و از آن وقت تا این زمان که سنه ۱۳۵ هجری قمری است عرفا و اولیائی
 که خاک پاک هرات بوجود سبارك ایشان زينت یافته است ... شرح حال آن بزرگان
 را بطریق اختصار جمع و تأليف نموده آن را حصه سوم قراردهم ...

(این مؤلف نام و نشانی سی تن از متوفیان قرن ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ را ضبط کرده است)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی